

Зміни в побуті одеситів на межі XX–XXI ст.

У статті представлено синергію циклу обрядів, які функціонують у побуті містян на зламі XX–XXI ст. Висвітлено родильну та поховальну обрядовість сучасного населення Одеси, зазначено, що цикл обрядів родильної обрядовості присутній у житті одеситів, на відміну від поховальної. Подано опис кухні одеситів у XXI ст. Стаття ґрунтується на матеріалах польових досліджень цієї місцевості, які ілюструють, що обрядовість великого міста трансформується і її елементи спрощуються.

Ключові слова: побут, родильна обрядовість, поховальна обрядовість, харчування.

Постановка наукової проблеми та її значення. У народній обрядовості відображено певні людські уявлення про життя та навколишній світ, світоглядні засади народу, його культурні надбання.

Упродовж своєї довгої історії територія сучасної Одеси переходила з рук у руки, починаючи з грецької колонізації, Османської імперії, Кримського ханства, закінчуючи Російською імперією. Сьогодні місто концентрує в собі людей найрізноманітніших професій і соціальних станів, де поряд з українським населенням присутня велика кількість національних меншин, зокрема росіяни, болгари, євреї, білоруси, молдовани, вірмени, араби, грузини, цигани, гагаузи, татари, французи, італійці, німці, поляки, греки. Відповідно до цього, українська обрядовість модифікується, поєднується з культурами та світоглядами інших народів. У першій половині XIX ст. на шпальтах «Одесского вестника» простежено посилену увагу до популяризації звичаїв деяких народів, що здійснювали небайдужі їх представники або ж ті, хто виявив інтерес до етнографічних студій. Здійснивши аналіз етнографічних публікацій, розвідок, різних за своїм обсягом й інформативністю, потрібно зазначити, що вони розкривали історію народів, які проживали або брали активну участь у заселенні краю. Представлений етнографічний матеріал можна поділити на три групи: народні повір'я, народні звичаї календарної обрядовості та побут [1; с. 178].

Окрім того, значна кількість населення міста – жителі, котрі приїхали з сіл, містечок, обласних центрів, таким чином поєднавши сільську й міську обрядовість. Ґрунтовно до вивчення Одеси та регіону одним із перших підходить О. І. Маркевич, у його архіві зберігається «Программа для собиранія етнографических сведений». Вона досить детальна й охоплює широкий спектр питань господарства, матеріальної й духовної культури, побуту. Зокрема, передбачено дослідження антропологічних та психологічних особливостей населення. За допомогою народної поезії Одеси О. І. Маркевич намагався простежити еволюцію світогляду українського селянина, який перетворювався на міського мешканця, трансформацію народної традиційної культури [2; с. 33].

Мета статті – з'ясувати, яка обрядовість сьогодні побутує в життєвому циклі Одеси, обґрунтувати причини виникнення змін у традиційному устрої життя, простежити результат нашарування різних культур. Малодослідженість побутового життя як елементу цілісності та самоідентичності нації визначає актуальність теми й спонукає до спроби описати та відстежити зміни в житті містян, що відбулись у кінці XX – на поч. XXI ст.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Наприкінці XX–початку XXI ст. постала нагальна потреба в науковому обґрунтуванні побуту жителів міст, їх психоетнічних проявів, типологізації етнокультурних явищ. У площині етнології побут українського міста на сьогодні є малодослідженим, тому звернення до цієї теми має суттєве наукове значення. Вагомий внесок у вивчення побутової сфери життя народу зробили фахові українські науковці, такі як В. Балушок, О. Гаврилюк, А. Поріцький, В. Зінич, В. Горленко, А. Забловський, Ю. Гошко, О. Кравець, В. Борисенко, А. Курочкін, І. Крип'якевич, Г. Науменко, В. Зінич, Л. Артюх, А. Пономарьов, О. Поріцька, М. Борисенко, І. Щербак, О. Боряк, М. Маєрчик, Н. Жмуд, О. Баран, В. Вовк, В. Ткачова, Л. Усанова. Суттєвим науковим доробком до теми є праці, що мають на меті дослідити, проаналізувати та донести широкому загалу побут, виступають роботи В. Наулка. У вивченні нашої теми на окрему увагу заслуговують роботи О. Кравець із працею «Сімейний побут і звичаї українського народу. Історико-етнографічний нарис» [3], М. Борисенка «Житло і побут міського населення України у 20–30-х рр. XX ст.» [4].

До проблеми духовної й матеріальної культури звертаються науковці з різних дисциплін, насамперед історики, соціологи, філософи, культурологи, архітектори. Із робіт, що певною мірою торкаються проблем за тематикою, варто згадати наукові праці із суміжних дисциплін С. Лазюка «Сімейний побут в етносоціальному дискурсі» [5] та наукові публікації «Побут сім'ї – механізм і рівні відношень у соціумі» [6], «Побут української сім'ї в системі культурної комунікації» [7], І. Ковальова «Існування сім'ї як форми культурної реальності» [8], Т. Гриценко «Сімейно-побутова культура та домашня економіка» [9], О. Петінова «Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості» [10], Т. Руденко «Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз» [11], Ю. Сидорик «Психологічні особливості взаємин в родині як чинник становлення життєвих перспектив майбутнього сім'янина» [12].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найголовнішою функцією української родини в усі часи було та залишається сьогодні продовження свого роду й виховання дітей. У своєму поступі цикл народних вірувань, пов'язаних із родильною обрядовістю, трансформується; обряд може бути присутній лише частково й трапляються випадки, коли ритуали повністю втрачаються. Однією з найбільш збережених традицій одеситів є родильна обрядовість, у сучасному місті функціонує низка обрядодій, які пов'язані з народженням дитини. Існує вірування, яких дотримуються під час вагітності в наш час.

Виникнення багатьох заборон має у своїй основі психологічний паралелізм, характерний для традиційного світогляду. Наприклад, повір'я, що «если беременная переступит через хомут или через седло, то будет очень тяжело лошади», ґрунтується як на загальній забороні для будь-чого переступати через певні предмети або людей, так і на уявленні, що «важка» жінка може передати свій стан. Симптоматично, що в народній культурі є обов'язкове не лише для вагітних, а й усіх людей табування певних дій, що шкодять вагітним або породіллям [13, с. 472–473].

Мислення аналогіями простежуємо й у сучасному побуті одеситів. Для того, щоб уберегти дитину, жінка намагається дотримуватися низки заборон, народних пересторог, що передавалися поколінням і яких дотримуються в наші дні. Забороняється переступати через різні речі, робити певну роботу. Серед найпоширеніших в одеситів – не підстригати волосся, не плести спицями, не відвідувати похорон, не переступати через мотузку чи електричний провід, не носити пояс, не дивитися на вогонь. Також забороняється красти, злословити, вводити когось в оману. Якщо вагітна жінка злякалася, їй не бажано торкатися живота. Тут очевидні пережитки геометричної магії, в основі якої лежить закон подібності, що, власне було притаманне багатьом народам світу [14, с. 82]. Зазвичай, дотримання всіх настанов одесити пояснюють тим, що насамперед, народна мудрість учить стежити за здоров'ям жінки та немовляти, а також тим, що вагітній не бажано хвилюватися й мати неприємні емоції, нервувати, бо це може негативно впливати на фізичний та емоційний фон перебігу вагітності.

За прадавнім звичаєм, для полегшення пологів повитуха повинна провести чимало обрядів, до яких входило розв'язування всіх вузлів, пояса, розплітання коси тощо. Однак більшість респондентів не знали й не чули про такий обряд. У місті він майже не зберігся, лише подекуди в пологових будинках акушерки дають настанову чи самі допомагають вагітній звільнитися від усього, що могло б заважати при пологах, розпустити волосся, зняти персні та прикраси. Інколи перед пологами жінці дають шоколад: уважається, що він додає сил. У деяких пологових будинках шоколад може бути в списку речей, які вагітна повинна взяти з собою в лікарню.

Обираючи ім'я для дитини, сьогодні не дотримуються церковного календаря. Одесити не дають ім'я новонародженому за релігійним звичаєм, часто називають дитину за сімейною традицією, на честь когось із родини або коли дитя приходило у світ на велике релігійне свято, наприклад Святого Іллі, Святих Петра та Павла, Св. Катерини, Св. Миколи.

Провідувати матір із немовлям після повернення з лікарні першими йдуть бабусі, дідусі, найближчі родичі й друзі зазвичай протягом місяця. Також можуть приходити співробітники та сусіди. Чіткого розмежування в тому, коли потрібно йти до матері з дитиною, в одеситів немає. Хтось іде одразу після пологового будинку, а хтось витримує 40 днів. Побутовують певні вірування, які оберігають від того, «щоб не зврочили», дехто для цього може не показувати нікому немовля цілий місяць або поки не охрестять у церкві. Часто, коли гуляють із немовлям, матері можуть

прикривати дитячий візочок цупкою тканиною, щоб ніхто з прохожих не дивився на дитя, бо можуть глянути «злим оком».

Дитині обов'язково несуть подарунок, дарують різне, здебільшого одяг немовляті та гроші. Зберігся обряд, коли приходять із хлібом, у наш час це різні здобні вироби, великі й солодкі булки тощо. Близькі люди можуть приносити рушники, ще в 90-х роках могли приносити полотно. Ця традиція збереглась у болгарських селах Одеської області. Болгари, які проживають в Одесі, дотримуються звичаю й до породіллі з немовлям також несуть хліб: «Идем с хлебом, подарками, деньгами. Нельзя идти к ребенку женщинам в критические дни» (КОВ).

Сакральне значення першої купелі дитини поєднується із суто гігієнічним, до нього одесити готуються, задалегідь купують трави та дитячу ванночку. Заварюють такі трави, як ромашка, череда, чорнобривці, горіх, любисток, пелюстки троянди, м'ята, нагідки, залізник. Донедавна додавали у воду для купання розчин марганцівки, яка має антисептичну дію, у наші дні її не додають, оскільки продаж цієї солі заборонений. Також у воду кладуть монети «на багатство», попередньо їх продезінфікувавши. Чи не гаряча вода для купання дитини перевіряють, як термометром, так і традиційно – опустивши у воду лікоть, для дівчинки ліктем правої руки, а для хлопчика лівої. Якщо не гаряче ліктю, дитину можна купати. Оскільки перше купання відбувається в той день, коли дитя з матір'ю повертаються додому, цього дня часто приходять бабусі з дідусями немовляті та беруть безпосередню участь в обряді першої купелі. Жителі міст позбавлені можливості вилити воду після купання під дерево, тому виливають у каналізацію, хоча про звичай знають і коли купують дітей у селі, то намагаються дотримуватися традиції.

За кумів в Одесі просять близьких родичів та друзів, про стрічених кумів в Одесі не знають. До хрещення дитини жителі міста підходять відповідально й намагаються якнайшвидше провести обряд, який оберігатиме немовля. Проте трапляється, що дитина може бути нехрещеною до десяти років: «Оскільки я народила пізно, і всі мої подруги вже давно були кумами, до того ж я знала, що відмовляти, коли запрошують бути кумами, не можна, то заходила здалеку і розпитувала, не хотіла нав'язувати. Нарешті, зустрілася жінка, яка сама захотіла бути хрещеною. За кума взяли давнього знайомого» (СРВ). Якщо жінка, яка мала йти за куму, захворіла, то хрещеною матір'ю могла стати бабуся немовляті.

Варто зазначити, що досі збереглося вірування, коли в колиску немовляті кладуть оберіг. У наші дні городяни найчастіше кладуть іконку та хрестик, який дав священник при хрещенні. Також кладуть різне зілля (чабер, чебрець, мирт, освячений у церкві, квіти, що свідчить про те, що передалося вірування в магічну силу рослин). Збереглося прадавнє вірування в магічну силу заліза, коли немовляті за оберіг у колиску кладуть англійську шпильку: «Ставили образок, іконку, шпильку від зглазу» (СРВ). Здавна, чи не перше місце за силою впливовості займали вироби з заліза, які могли відлякувати всіх злих духів. Це характерно й для вірувань інших народів світу [14, с. 82].

У кінці ХХ ст. кумів могла бути різна кількість, проте сьогодні беруть лише одну пару. Традиція брати велику кількість кумів зберігається подекуди в сільській місцевості. Жителі, котрі приїхали з сіл, зазначають, що кумів могло бути двадцять пар, ті, котрі тримали до хреста, називаються «старшими кумами». Усім іншим кумам на хрестинах роздають калачі, це може робити одна з бабусь немовляті. Хрестини в селах на Одещині ще у 2000-х роках могли спарвляти пишню, на велику кількість гостей і в шалаші. У північних регіонах Одеської області, на Південному Поділлі, подекуди й у наш час можна побачити функціонування обряду квітки. В обряді за бабу-повитуху виступає бабуся новонародженого. Колись дійство починалося тим, що бабуся обдаровувала всіх гостей калачем (кумів – двома калачами) з калиною та колосками жита, що символізувало «на життя немовляті» й мало силу оберега [14]. Баба-повитуха клала калач із квіткою на полумисок і до нього давала чарку горілки. Зафіксовано, що в наші дні квітку роблять із барвінку й калини, калачі роздають лише кумам.

До церкви хрестити дитину можуть іти по-різному. Мати може йти, але не заходити в храм, також мати може залишатися двома. В останні кілька років частими стають випадки, коли над породіллею проводять обряд «виводу». Зазвичай про цей обряд знають або чули, але не дотримувались: «Я знаю про обряд виводу породіллі. Коли проходило 40 днів після родів, під час яких жінка не мала права виходити ні до криниці, ні на вулицю, після чого проводилася вчитка певної молитви священником, тобто він проводив так званий обряд виводу, і тільки тоді жінка могла вже з'явитися на люди. Але в мене такого обряду не було» (КТІ).

Після церкви святкування хрестин у наші дні може відбуватися як удома, так і в ресторані, куди повертаються після церкви. Запрошують зазвичай найближчих людей (це не гучне та велике свято, його прийнято відзначати тихо, у колі родичів та друзів родини). Гості можуть не йти в храм на сам обряд, а приходити лише на святкове застілля.

Відповідно до того, що Одеса розміщена на морському узбережжі, то особливістю застілля одеситів є те, що до столу готують страви з морепродуктів та риби, які намагаються купити виключно на міському ринку «Привоз». Там же купують різні продукти домашнього виробництва, купувати до столу продукти в Одесі називають «робити базар». До святкового столу готують здебільшого холодець, м'ясні та рибні страви, запечену птицю. Сьогодні одесити рідко готують страви української народної кухні на свята, у кулінарії переважають європейські традиції. Дуже поширені є різні холодні закуски, присутні елементи італійської кухні, в повсякдень часто готувати можуть щось із єврейської кухні. Господині в приготуванні експериментують та готують страви з французької, китайської, мексиканської, японської, тайської кухонь, наприклад піцу, суші, м'ясо в кисло-солодкому соусі, вок, китайську локшину, курча у вині, мафіни, шарлотку.

Готують одесити релігійні страви до свят. На Різдво завжди є кутя, а на Великодень – паска з крашанками. Щодо писанок, то розписувати їх не є розповсюдженим явищем в Одесі. Великоднього посту майже не дотримуються, можуть постити перший тиждень та останній. Проте респонденти зазначають, що раніше дотримувались обмежень у їжі, зараз невелика частина населення витримає Великодній піст, це ж стосується й усіх інших релігійних постів. Найпоширеніші страви на Великодне свято – це паска хлібна й сирна, запечене свине м'ясо, риба заливна, курка, ковбаса, різні салати. На Різдво обов'язково повинна бути кутя, готують її зазвичай із пшениці, додаючи мак, горіхи й мед. Трапляються також випадки, коли кутю готують із перлової крупи. Окрім куті, варять вареники з картоплею, капустою. Респондентка, яка родом із Николаївської області, розповіла, що готує плячки: прісне тісто запікають на сковороді, подрібнюють, заливають солодкою перевареною водою, додаючи мак та горіхи. На Різдво вареники можуть готувати з різними побажаннями: «Вареники готуємо обов'язково з сюрпризом: заліплюємо трохи лаврового листя чи черствого хліба, і той, кому попадеться вареник із сюрпризом, буде щасливим увесь рік» (ПСС). Є й випадки, коли готують міліну, яка є розповсюдженою стравою в болгарських селах Одеської області. У неї також кладуть різні побажання, які записують на аркуші паперу й ховають у запіканку. На Трійцю існує звичай смажити яечню. Хто приїхав із півночі Одеської області, зазначає, що на Купала в їхній родині люблять готувати вареники з вишнями.

Для одеситів Різдво, Великдень та Трійця – великі свята, яких вони дотримуються, до церкви йдуть зазвичай на Великдень та Водохреща. На Різдво й Великдень родина намагається зібратися в повному складі. Коли в селі є батьки, то йдуть до них. До найпоширеніших свят ще можна додати Новий рік та день народження, їх святкують часто в ресторані. Інколи на великі свята, весілля, масові гуляння вдягають вишиванку, таких випадків мало, хоча більшість мають щось із традиційного одягу, переважно сорочки-вишиванки.

На Трійцю зберігся звичай прикрашати житло. Це підтверджує більшість опитаних одеситів: «На Троицу мы украшаем дом очень много разными пахучими растениями. Букет, принесенный в дом на Троицу, сохраняется год. Говорят, он защищает от воров, от пожара. Через год эти травы завариваем и принимаем ванну. Ни в коем случае этот букетик просто так не выбрасываем. На Маковея покупаем макавейчики – букетики из чернобрывцев, чебреца, других растений. Мы специально покупаем, чтоб было семь макавок, что символизирует семь братьев Макавеев» (ЧКВ). Також купують збірні букети з різних трав, що продаються у свято біля церкви, зазвичай оселю прикрашають осокою, горіхом, вербою, полином.

До народних елементів в інтер'єрі одесити ставляться позитивно, інколи прикрашають житло, здебільшого кухню та дачу. Етностилем вважають різноманітні глиняні глечики й декоративні миски, дехто має макітру від батьків і вишитий рушник з іконою. Ніхто з респондентів не ставить, до цього, як до архаїчного пережитку, але більшість, звичайно, не надає цьому особливого значення. Сучасний житловий простір одеситів являє собою мозаїку різноманітних стилів та інтер'єрних варіантів. Побутові речі, які оточують сучасного городянина, різноманітні за видами й призначенням, але в житловому просторі використовуються як необхідні повсякденні, так і речі технічного прогресу. Пострадянський побут характеризується використанням як побутових речей радянського часу, так і новими, особливо технічно вдосконаленими [15, с. 210].

Не особливо велику увагу одесити приділяють хатнім оберегам, перевагу надають іконам, вишитим рушникам, підковам і своєрідним оберегам-сувенірам, які купують. Із-поміж них найпоширеніший – це куплений маленький віничок, на якому приклеєно часник і різні злаки. На кухні можуть вішати перчицю, часник. Охоронцем житла містяни вважають домовика. У помешканні використовують й інші обереги: «Голки в кут, над дверима тикають для того, щоб ніхто з чорними думками не зрушив спокій в цьому домі» (МЛ), «Сушений, свячений хлеб охраняет дом от пожара, свяченая верба – от нечистой силы» (ПКВ), «Пучок сушеного полину вішають біля входу від нечистої сили, вікна розмальовують, щоб нечисті не заглядали» (МЛ).

Усе, що могло б оберігати дім, намагаються занести в нову оселю. У наші дні часті випадки, коли нове житло освячує священник. Про святкування входи́н і певні ритуали, які здійснюють на входи́ни, мало хто з одеситів знає, що є ознакою поступового зникнення традиції. Проте більшість респондентів зазначили, що першим до помешкання пускали kota або півня. Також господарі в дім заходили з хлібом на рушнику, іконою, по кутах, на підлогу кидали монети. Про ці звичаї одесити знають, проте більшість містян їх не дотримується.

Із часів незалежності починають відроджуватись елементи й поховальної обрядовості. Наприклад, поховання небіжчика відбувається виключно зі священником. Проте низка нових традицій та обрядів, які почали функціонувати у ХХ ст., певною мірою модифікували традиційний устрій у похованні небіжчика, що призвело до втрати обрядових елементів у містах. Жителі пояснюють, це тим, що не звертали уваги на обряди або не мали змоги простежити хід подій.

Із поховальної обрядовості зафіксовано, що побутує низка прикмет, які можуть віщувати чиюсь смерть: б'ється пташка у вікно, залетів голуб до хати, собака виє або втікає з дому, кричить пугач. Довіряють одесити й снам, які можуть пророкувати смерть. Зокрема, недобре, коли сниться орана земля, погріб, мухи. Якщо наснитися, що випадає зуб, то хтось помре, а якщо зуб із кров'ю – помре хтось із родичів.

Про смерть одразу намагаються сповістити рідних та близьких. За звичаєм, небіжчика обмивають (після судмедекспертизи) та одягають у морзі або вдома. Переважно померлого взувають, а якщо ні, то кладуть взуття в домовину. До домовини поміщають улюблені речі небіжчика, наприклад: «Мій батько побажав, щоб йому поклали його улюбленого годинника і улюблений парфум під подушку. Він так захотів, і ми йому так і поклали. Кладуть іконки, свічечки – те, що за церковним обрядом потрібно. На похороні хтось зі старших жінок, хто добре знає всі прикмети, слідкує за тим, щоб все правильно робити. Рідні в горі, то не все пам'ятають» (МЛ). Біля подушки кладуть зілля, хрестик.

Збереглися в одеситів також культу вогню та води, це виражається в запаленні свічки, яка горить у день похорон, на 9-й та 40 день. Це має бути велика свічка, нею обкурюють могилу перед тим, як закривати домовину. Збережене уявлення про перехід з одного стану людини в інший. Існує вірування, що біля покійного повинні стояти свічка й хліб із водою, опитані пояснюють цей звичай тим, що так на той світ душі легше пройти та вона не буде нічого потребувати. Зберігся також звичай, що після того, як домовину винесли з квартири, потрібно одразу зачиняти двері, ворота та мити підлогу. Поминають покійного на 9-й і 40-й день, здебільшого намагаються дотриматися посту та готують борщ, пироги, голубці, коливо. Загальний поминальний день звать Проводами.

У системі ритуалів в Одесі помітного звуження зазнала поховальна обрядовість, вона найбільше скоротилась і трансформувалася протягом ХХ – поч. ХХІ ст. Традиції редукувалися, багато з них не практикують та не приділяють їм уваги. Як слушно зазначав український етнолог кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зенон Кузеля стосовно середини ХІХ ст., «похоронні звичаї та обряди не звернули на себе відразу такої пильної уваги, як пісні, оповідання, весільні обряди і звичайні вірування» [16, с. 8]. Така ж тенденція спостегіається у ХХІ ст.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Незважаючи на те, що в Одесі поєднується сільська та міська обрядова культура, що це курортне місто, у якому живуть, окрім значної кількості українців, багато різних національностей, місто зберігає у своєму побуті стійкість власне українських обрядових рудиметів. Проаналізувавши родильну обрядовість, житло, харчування, поховальну обрядовість одеситів, визначено, що у ХХІ ст. продовжує функціонувати низка народних традицій. Вони трансформуються, таким чином формуючи нову обрядову культуру міст, яка потребує подальшого студіювання та наукового обґрунтування.

Джерела та література

1. Левченко Г. С. Популяризація етнографічних матеріалів на сторінках «Одесского вестника» (1827–1860) / Г. С. Левченко // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. пр. IV Міжнар. наук. конф., 26–27 квіт. 2013 р., Одеса / відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса, 2013. – 440 с.
2. Кушнір В. Г. Українці Одеси: до аналізу етнографічної спадщини О. І. Маркевича / В. Г. Кушнір // Записки історичного факультету. – 2005. – Вип. 16.
3. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : іст.-етнограф. нарис / О. М. Кравець. – Київ, 1966. – 198 с.
4. Борисенко М. Житло і побут міського населення України у 20–30-х рр. XX століття / М. Борисенко. – Київ : [б. в.], 2009. – 357 с.
5. Лазюк С. С. Сімейний побут в етносоціальному дискурсі : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / С. С. Лазюк. – Одеса, 2006. – С. 153–165.
6. Лазюк С. С. Побут сім'ї – механізм і рівні відношень у соціумі / С. С. Лазюк // Перспективи 2005. – № 2 (30). – С. 138–144.
7. Лазюк С. С. Побут української сім'ї в системі культурної комунікації / С. С. Лазюк // Перспективи. – 2005. – №1 (29). – С. 132–137.
8. Ковальова І. О. Існування сім'ї як форми культурної реальності : дис. ... канд. філос. наук / І. О. Ковальова. – Київ, 1997. – 153 с.
9. Сімейно-побутова культура та домашня економіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Г. П. Бикова, Г. Ковалишин ; ред.: Т. Б. Гриценко. – Київ : [б. в.], 2004. – 479 с.
10. Петінова О. Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Б. Петінова. – Одеса, 2003. – С. 166–184.
11. Руденко Т. П. Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук / Т. П. Руденко. – Київ, 2004. – 191 с.
12. Сидорик Ю. Р. Психологічні особливості взаємин в родині як чинник становлення життєвих перспектив майбутнього сім'янина : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю. Р. Сидорик. – Івано-Франківськ, 2008. – 241 с.
13. Красіков М. Петро Іванов – дослідник материнської субкультури / М. Красіков // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження : у 5 т. / М. Красіков ; [наук. ред. М. Гримич]. – Київ, 2012. – Т.3 : Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура. – 480 с.
14. Борисенко В. Обряди перших років життя людини / В. Борисенко // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження : у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич]. – Київ, 2008. – Т. 1 : Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – 400 с.
15. Чебан О. Особливості пострадянського побуту в житловому просторі одеситів / О. Чебан // Історія повсякденності: теорія та практика» : матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / [упоряд. : О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.
16. Сушко В. А. Поховальна обрядовість українців Слобожанщини ХІХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 07.00.05 / В. А. Сушко. – Київ, 2006. – 19 с.

Список інформантів:

- СЛП – Савотієва Любов Павлівна, 1955 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
МЛ – Мілентіва Людмила, 1970 р. н., родом із Вінничини. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
СГМ – Слотвинський Геннадій Михайлович, 1967 р.н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
КТІ – Козланюк Тетяна Іванівна, 1969 р.н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ЧКВ – Чебан Катерина Василівна, 1988 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
КОВ – Кошова Ольга Василівна, 1978 р. н., родом із Франківщини. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ПСС – Поліщук Світлана Сергіївна, 1990 р.н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ОВМ – Ославський Валерій Михайлович, 1978 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ПКВ – Павленко Костянтин Віталійович, 1987 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ЛНВ – Левицька Наталя Володимирівна, 1970 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
КСМ – Кобилянська Світлана Миколаївна, 1979 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
СРВ – Серданова Раїса Володимирівна, 1969 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі.
ПДК – Проданов Дмитро Костянтинович, 1950 р. н. Записала Н. Чабан у вересні 2013 р. в м. Одесі

Чабан Неля. *Изменения в быту одесситов на рубеже XX–XXI вв.* В статье представлеа синергия цикла обрядов, которые функционируют в быту горожан на рубеже XX–XXI вв. Освещены родильная и погребальная обрядность современного населения Одессы, указано, что цикл обрядов родильной обрядности присутствует в жизни одесситов, в отличие от погребальной. Подается описание кухни одесситов в XXI в. Статья основывается на материалах полевых исследований данной местности, которые иллюстрируют, что обрядность большого города трансформируется, а ее элементы упрощаются.

Ключевые слова: родильная обрядность, питание, похоронная обрядность.

Chaban Nelia. *Changes in Life From Odessa in XX–XXI Centuries.* In the article presented is the synergy of the cycle of rites in everyday life of city residents and how it functions in the XX–XXI century. Article deals maternity and funeral rites of the modern population of Odessa, stated that the maternity cycle rituals rites present in the life of Odessa, in contrast to the funeral. Described food residents of Odessa in the XXI century. The article is based on the material of field research in the given locality by which illustrated that the rites of a big city transformed, and its elements are simplified.

Key words: rituals associated with childbirth, folk traditions, burial rites.

Статтю подано до редколегії
02.09.2016 р.

УДК 392(477.42=161.2):140.8

Світлана Чибирак

Народні знання як складова частина української культури (за польовими матеріалами з Новоград-Волинського та Ємільчинського районів Житомирської області)

У статті висвітлено проблему передачі та збереження народних знань і світоглядних уявлень поліщуками. Проаналізовано раціональні знання та ірраціональні вірування поліщуків, пов'язані з прогнозуванням погоди, вирощуванням сільськогосподарських продуктів, астрономічними й природними явищами. Окремо звернено увагу на традиції вимірювання довжин, ваги, площі, об'єму та способи орієнтації поліщуків у часі.

Ключові слова: народні знання, поліщук, народна метеорологія, народна метрологія, народна астрономія й космогонія, народний аграрний календар.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливий напрям дослідження сучасної української гуманітаристики – вивчення специфіки окремих регіонів держави. Малодослідженим сьогодні залишається північ України, зокрема Житомирське Полісся. Традиційна культура цього регіону внаслідок кліматично-географічного положення та історичного розвитку законсервувала низку явищ, що втрачені на іншій території України. Народні знання поліщуків охоплюють відомості з народної астрономії й космогонії, народної метеорології, метрології, аграрного календаря.

Польові матеріали стали основою для цього дослідження. Відомості про народні знання поліщуків зібрані з сіл із Новоград-Волинського та Ємільчинського районів Житомирської області в ході комплексної історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (м. Київ)

Мета й завдання статті – визначити ступінь збереження народних знань поліщуків та способи їх передачі від покоління до покоління.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Експедиційне дослідження виявило, що в зазначених районах практично не збереглося відомостей про народну астрономію. Основними причинами зникнення астрономічних (особливо космогонічних) знань є отримання раціональних відомостей зі шкільного курсу астрономії. Раніше, спостерігаючи за певним астрономічним явищем, людина намагалася пояснити його. Тепер традиційні уявлення й вірування